

Wśród rozlicznych przykładów określających rodzinę dysfunkcyjną, najczęściej pojawiały się analizy ukazujące toksyczne relacje wewnątrzrodzinne, wynikające z alkoholizmu jednego lub obojga rodziców oraz powtarzających się aktów przemocy domowej. Jednak problemy te, a także praktyczne wskazówki dla pedagogów dotyczące pracy z dzieckiem z rodziny alkoholowej nigdy dotąd nie były przedmiotem uporządkowanego cyklu artykułów. Mamy nadzieję, że taki cykl spotka się z zainteresowaniem naszych Czytelników i

czucie historii, więzi emocjonalne oraz strategię działania w celu zaspokojenia potrzeb zarówno całej rodziny, jak i jej członków.

Taka perspektywa wyraźnie zbiega się w historii psychologii z rosnącą tendencją do analizowania rozwoju człowieka i jego zachowania w kontekście rodziny, społeczności oraz wzorców społecznych i instytucji kultury. Trend ten odzwierciedla filozofię, zgodnie z którą indywidua nie żyją i nie rozwijają się w izolacji od innych osób, z którymi współdziałają i które wywierają na nie wpływ. Pełne zrozumienie

na dojrzałe istoty ludzkie. Ma ona następujące cechy:

- ✦ zabezpiecza przetrwanie i rozwój;
- ✦ zaspokaja potrzeby emocjonalne swoich członków. Potrzeby te obejmują znalezienie równowagi pomiędzy autonomią i zależnością oraz nauką zachowań społecznych i seksualnych;
- ✦ zapewnia rozwój i wzrastanie każdego członka, w tym także rodziców;
- ✦ jest miejscem, gdzie rozwija się poczucie własnego „ja”;

Rodzina dysfunkcyjna

Mira Prajsner

Od początku istnienia Remedium staraliśmy się pokazywać w publikowanych artykułach, różnego rodzaju czynniki mające wpływ na zaburzone funkcjonowanie dziecka w środowisku społecznym, a zwłaszcza szkolnym. Jak podkreślało wielu autorów, niemal we wszystkich opisywanych przypadkach decydujące znaczenie okazywała się mieć sytuacja rodzinna dziecka.

dostarczy im wiedzy potrzebnej do mądrego, uważnego i twórczego postępowania z dzieckiem z rodzin z problemem alkoholowym.

Czym jest rodzina?

Większość współczesnych autorów analizujących funkcjonowanie rodziny alkoholowej i sytuację dziecka rozwijającego się w takiej rodzinie opiera swoje analizy na koncepcji tzw. systemów rodzinnych. Teorie systemów zapoczątkował biolog, von Bertalanffy (1968), który uznał, że w naukach przyrodniczych brakuje modeli dobrze opisujących zjawiska behawioralne i biologiczne. Zaproponował więc teorię, zgodnie z którą na system składa się zestaw elementów, związki pomiędzy nimi oraz związki pomiędzy ich własnościami lub cechami.

Czym jest system rodzinny? Rodziny to systemy społeczne, trwające i otwarte.¹ Rodzina jako system to całość, która jest czymś więcej niż tylko sumą części. Kiedy mówimy o rodzinie jako systemie społecznym, myślimy przede wszystkim o procesie – **kunikowaniu się, działaniu i współdziałaniu** poszczególnych elementów, a nie o strukturalnych cechach układu. Tak więc rodzina, jeśli rozpatrywać ją w perspektywie systemowej to grupa współzależnych od siebie osobników, których łączy po-

funkcjonowania rodziny, która stara się o utrzymywanie na powierzchni i dobrobyt swych członków, możemy osiągnąć jedynie poprzez zbadanie struktury rodziny, jej dynamiki oraz całego kontekstu, w którym jest osadzona.²

Przyjęcie koncepcji rodziny jako systemu wiąże się z tym, jak rozumiemy całą złożoność problemów rodzin alkoholików i jak chcemy pomóc dzieciom, które borykają się z lękiem i kłopotami stwarzanymi przez rodziców nadużywających alkoholu.

Alkoholizm, jak podkreślają specjaliści, jest integralną, nieodłączną częścią składową rodziny i na nim opiera się jej kanwa społeczna. *Można nawet uznać alkoholizm za cichego członka rodziny, ponieważ generuje on dynamikę rodziny i wywiera wpływ na jej funkcjonowanie poprzez interakcje z poszczególnymi jej członkami.*³ Dlatego w pracy z dziećmi z rodzin alkoholowych, konieczne jest skupienie się nie tylko na samym dziecku, ale także na całym jego kontekście środowiskowym. Zrozumienie tego kontekstu daje szansę na wypracowanie najbardziej adekwatnej strategii pomagania.

Czym jest zdrowa rodzina?

Funkcjonalna, zdrowa rodzina jest zdrową gębą, na której jej członkowie mogą wyrosnąć

✦ jest podstawową „jednostką socjalizacji” i ma decydujące znaczenie dla przetrwania społeczeństwa.

Wymienione cechy zawierają się z stwierdzeniem, iż rodzina odgrywa podstawową rolę w kształtowaniu zdrowia psychicznego dziecka, a tym samym kondycja rodziny ma zasadnicze znaczenie dla zdrowia psychicznego całego społeczeństwa.

Czym jest rodzina dysfunkcyjna?

Jak przekonuje wielu psychologów, głównym elementem systemu rodzinnego jest związek małżeński. Fundamentem rodziny, podkreśla J. Bradshaw, jest relacja Mamy ze sobą, relacja Taty ze sobą oraz wzajemne relacje pomiędzy nimi. W takim ujęciu, mąż i żona są architektami rodziny.

Kiedy mamy do czynienia z rodziną dysfunkcyjną? Jak pisał Bradshaw w książce „Zrozumieć rodzinę”: *Rodzina dysfunkcyjna jest stworzona przez dysfunkcyjne małżeństwo, takie małżeństwa zaś tworzą dysfunkcyjne osoby, które odnajdują się wzajemnie i żenią ze sobą. Jednym z tragicznych faktów jest to, że osoby dysfunkcyjne prawie zawsze znajdują inną osobę, która działa albo na tym samym, albo na większym poziomie dysfunkcji.*

Tak więc pierwszą cechą rodziny dysfunkcjonalnej jest to, że jest ona fragmentem wielopokoleniowego procesu. Tkwi ona, a raczej porusza się w swego rodzaju błędnym kole i nie potrafi się z niego wydostać, opierając się wyłącznie na własnych siłach.

Rodziny dysfunkcjonalne:

✦ **zaprzeczają swoim problemom.** W ten sposób nigdy nie dochodzi do ich rozwiązania. W takich rodzinach zaprzecza się także pięciu potencjałom człowieka: uczuciom, spostrzeżeniom, myślom, dążeniom i wyobrażeniom.

• **brak w nich intymności.**

✦ **są „zakorzenione we wstydzie”** (dzieci często wstydzą się swojej rodziny).

✦ **mają utrwalone, zamrożone, sztywne role.**

✦ **ich członkowie mają zaplątane granice pomiędzy sobą.** Czują się tak, jak czują się inne osoby w rodzinie.

✦ **ich członkowie nie mogą zaspokoić swoich indywidualnych potrzeb.** Są one odkładane, aby umożliwić zaspokojenie potrzeb systemu. Dlatego w takiej rodzinie prawie zawsze istnieje jakiś niewielki poziom złości i depresji.

✦ **system komunikacji polega na otwartym konflikcie albo na zgodzie na to, żeby nie było niezgody.** Rzadko dochodzi tam do prawdziwego kontaktu.

✦ **indywidualne różnice są poświęcane dla potrzeb systemu.** Jednostka istnieje dla rodziny. Taka rodzinę trudno jest opuścić.

✦ **zasady są sztywne i nie zmieniają się.** Takimi zasadami są na ogół kontrola, perfekcjonizm i oskarżanie.

✦ **jawne tajemnice są częścią kłamstw,** które trzymają rodzinę w zamrożonym stanie. Tajemnice te każdy zna i udaje, że o niczym nie wie.

✦ **zaprzeczanie konfliktom i frustracji** tworzy sytuację, w której każdy chce osiągnąć swoje cele siłą woli. Daje to iluzję radzenia sobie z problemem.

✦ **ich członkowie odrzucają granice własnej osoby** dla podtrzymania systemu rodziny. Jest to równoznaczne z odrzuceniem własnej tożsamości.⁴

Jeśli uważnie przyjrzy się zestawowi cech rodziny dysfunkcjonalnej i macie choćby szczerą wiedzę o mechanizmach funkcjonowania rodziny z problemem alkoholowym, bez trudu zauważycie, że spełnia ona „idealnie” warunki określone w ramach przytoczonej listy.

Każda rodzina dysfunkcjonalna naraża dziecko na stresy, wiadomo jednak, że najwięk-

sze problemy stwarza alkoholizm i narkomania rodzica, przemoc we wzajemnych relacjach, wykorzystywanie oraz zaniedbywanie. Zgodnie z koncepcją rodziny jako systemu, zmiana zachodząca w którymkolwiek z elementów ma wpływ na wszystkie pozostałe. Zachowanie alkoholika zakłóca ustalony w rodzinie porządek. Kolejni członkowie rodziny zostają wytrąceni ze stanu równowagi. Reagowanie w sposób, który dotychczas się sprawdzał, nie przynosi oczekiwanych rezultatów, rozpoczyna się więc poszukiwanie nowych „strategii” i ról, które pozwoliłyby tę równowagę przywrócić.

Podstawowa specyfika rodziny alkoholowej polega na tym, że osobą uzależnioną jest z reguły człowiek dorosły, a substancją uzależniającą – alkohol. Stawanie się rodziną alkoholową, jak pisze Z. Gaś, *to proces, w trakcie którego do rodziny zostaje wprowadzony alkohol, a więc w wyniku którego używanie alkoholu przez jedną lub więcej osób staje się podstawową zasadą organizującą i kształtującą życie rodziny. W efekcie, któregoś dnia rodzina zauważa, że całe jej życie koncentruje się wokół alkoholu.*⁵

Specyfika rodziny alkoholowej

Podsumujmy: alkoholizm jest chorobą rodzinną. Żaden z członków rodziny nie może być zrozumiany w odłączeniu od innych członków systemu rodzinnego. Specjaliści nie dowiedzą się, co się dzieje z dzieckiem, jeśli nie zrozumieją wewnętrznych współzależności w całym układzie rodzinnym.

Rodziny alkoholowe zmieniają swój sposób funkcjonowania usiłując się przystosować do drastycznej zmiany zachowania alkoholika. W miarę jak alkoholizm postępuje, coraz bardziej chora staje się cała rodzina. Wszystko obraca się wokół osoby uzależnionej, której zachowanie decyduje o relacjach pozostałych członków rodziny ze światem zewnętrznym. Każdy z nich przyswaja sobie wzorce zachowań powodujące jak najmniejszy stres. Alkoholizm rodziny stanowi sekret zarówno wewnątrz rodziny, jak i poza nią. Dzieci są zmuszone uczestniczyć w grze rodzinnej negującej fakt, że jedno z rodziców pije.

Specyfika rodziny alkoholowej ważna dla rozwoju dziecka, szczególnie wyraźnie manifestuje się w dwóch wymiarach. Po pierwsze są to zasady, które kierują życiem rodziny. Po

drugie – są to role, jakie pełnią poszczególni członkowie rodziny. Konsekwencje jednych i drugich uwidaczniają się u dziecka zarówno w okresie, gdy przebywa ono w domu rodzinnym, jak i w dorosłym życiu.

Trzy najistotniejsze zasady, na których opiera się funkcjonowanie opisywanej rodziny to: nie mów, nie ufaj i nie odczuwaj.

✦ **Pierwsza nakazuje bezwzględne zachowanie milczenia na temat tego, czego dziecko doświadcza we własnej rodzinie.**

Dorośli członkowie rodziny oczekują, że dziecko będzie ukrywało swoje przeżycia zarówno wewnątrz rodziny, jak i poza nią.

✦ **Druga, wymaga od dziecka, aby nie obdarzało zaufaniem ani członków swojej rodziny, ani nikogo obcego,** gdyż ufając naraża się na doznanie krzywdy. Tym samym dziecko nie może uzyskać poczucia bezpieczeństwa, natomiast stale doświadcza poczucia zagrożenia, czuje się słabe i niepewne.

✦ **Trzecia nakazuje dziecku, by nie zgłębiało się w swoje emocje,** nie zastanawiało na tym, co odczuwa, jakie są tego przyczyny i skutki. Kierowanie się tą zasadą oraz wzrastanie w zdeorganizowanym środowisku to prosta droga do psychopatyzacji dziecka. *Uczy się ono bowiem, że miłość, jaką go obdarzono była zafalszowana, oparta na zależności, manipulacji, winie, krzywdzie i wykalkulowanej bezradności. Nie ma więc miłości bezinteresownej.*⁶ Ponieważ taką miłością dziecko było kochane, tylko taką będzie kochało w przyszłości. Innej nie zna.

Oprócz życia zgodnego z powyższymi zasadami dziecko wmontowane jest w rodzinie w wadliwe role rodzinne, które umożliwiają istnienie „chorego” systemu. Szerzej napiszę o nich w kolejnych artykułach tego cyklu. □

Autorka jest absolwentką studiów filozoficznych UJ, dziennikarzem, laureatką wyróżnienia Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich w konkursie Polskie Pulitery w kategorii „Dylematy” oraz „Dziennikarz w służbie edukacji”.

¹ G. Lowe, D. Foxroft, D. Sibley „Picie młodzieży a style życia w rodzinie”, Warszawa 2000, s. 65

² B.E. Robinson, J.Lyn Rhoden „Pomoc psychologiczna dla dzieci alkoholików”, Warszawa 2000

³ Tamże, s. 9

⁴ J. Bradshaw „Zrozumieć rodzinę”, Warszawa 1998

⁵ Z.Gaś „Rodzina wobec uzależnień” Warszawa 1993

⁶ Tamże s. 44